

1970-1980 ЙИЛЛАРДА ҚИРГИЗ ХАЛҚИ ТАРИХШУНОСЛИГИНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ



Самандар Салим ўғли Салимов

Тошкент давлат шарқшунослик университети
талабалар турар жойи тарбиячиси

Аннотация: Мазкур мақолада қирғиз халқи тарихи ўрганилишининг назарий-методологик асосларини таҳлил қилиш ва 1970-1980 йилларда қирғиз халқи тарихшунослигининг ўзига хос жиҳатларини ўрганиш, XX асрнинг 70-80 йилларида Қирғизистондаги сиёсий жараёнлар ва уларнинг адабиётларда ёритилишини тадқиқ этиш ҳамда XX асрнинг 70-80 йиллар нашрларида қирғиз халқи ижтимоий-иктисодий ҳаётига оид адабиётларни ўрганишга ҳаракат қилинди.

Калит сўзлар: СССР, “Буюк коммунизм”, М.С.Горбачёв, “қайта қуриш”, “Қирғизистон тарихи” энциклопедияси, С.А. Токтогонов, И.Қиличов, И.Рибакова, Ж.Умиталиева, Ж.Татибекова.

ОСОБЕННОСТИ ИСТОРИОГРАФИИ КЫРГЫЗСКОГО НАРОДА 1970-1980 ГОДОВ

Аннотация: В статье анализируются теоретико-методологические основы изучения истории кыргызского народа и особенностей историографии кыргызского народа 1970-1980-х гг., Изучение политических процессов в Кыргызстане 70-80-х годов и их освещение в литературе 70-80-х годов. предпринята попытка изучения литературы по социальному-экономической жизни кыргызского народа.

Ключевые слова: СССР, «Великий коммунизм», М.С. Горбачев, «Реконструкция», энциклопедия «История Кыргызстана», С.А. Токтогонов, И.Килихов, И.Рибакова, Ю.Умиталиева, Ю.Татибекова.

PECULIARITIES OF THE HISTORIOGRAPHY OF THE KYRGYZ PEOPLE IN 1970-1980

Abstract: This article analyzes the theoretical and methodological basis of the study of the history of the Kyrgyz people and the peculiarities of the historiography of the Kyrgyz people in 1970-1980, the study of political processes in Kyrgyzstan in the 70-80s and their coverage in the literature of the 70-80s. an attempt was made to study the literature on the socio-economic life of the Kyrgyz people.

Keywords: USSR, “Great Communism”, MS Gorbachev, “Reconstruction”, “History of Kyrgyzstan” encyclopedia, S.A. Toktogenov, I.Qilichov, I.Ribakova, J.Umitalieva, J.Tatibekova.

Кириш

Кыргызистон 1936 йил 5 декабрдан СССР таркибидаги иттифоқдош республикага айлантирилган. Мазкур давргача эса қыргыз халқы күп синовларни бошдан кечирди. 1941-1945 йилларда қыргыз халқы ҳам Марказий Осиёнинг бошқа халқлари каби иккинчи жаҳон уруши гирдобига тортилди. Санъаткорлар, тарихчилар ва сиёсатчилар ҳам мардлик, жасурликни мадх этувчи ишларни чоп этишди. 1945-1965 йилларда эса урушдан кейинги даврда қыргыз халқы ўзини тиклаш йўлида ҳаракат қилди. 1965-1980 йилларгача “Буюк коммунизм” давлатини СССР халқлари билан қуриш учун меҳнат қилди. Аммо, секин-секин жамият ҳаётида баландпарвоз гапларга ишонмаслик кайфияти пайдо бўлди. [1, 4.] Жамият ижтимоий-сиёсий ҳаётида туб ўзгаришлар бўлишига умиднинг сўниши 80-йилларнинг бошларида айниқса кучайди. Бунинг оқибатида, бир томондан, маъмурий-сиёсий биқиқлик кучайган бўлса, бошқа томондан, жамият аъзолари меҳнат интизомининг пасайиши, ижтимоий лоқайдлик, бефарқлик кучайиб борди. Жаҳоннинг ривожланган ва демократия таркиб топган мамлакатларидаги ижобий ўзгаришлар, демократия ва инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишдаги олға силжишлар, халқ турмуши шароитидаги янги имкониятлар совет жамиятидан нафратланиш, жиддий туб ўзгаришларни амалга оширишга мойиллик ҳиссини пайдо қилди.

Усуллар:

Анализ ва синтез, илмий далиллаш.

Натижалар ва мулоҳазалар

1985 йил апрель пленумида СССР МК Бош котиби М.С.Горбачёв томонидан Иттифоқда “қайта қуриш” сиёсати эълон қилди. Қайта қуришнинг асосий моҳияти жамиятнинг ижтимоий-сиёсий, иқтисодий,

маданий соҳаларида тўпланиб қолган инқирозли ҳолатларни бартараф этиш режасидаги сиёсат эди. Аслида қайта қуришни амалга ошириш икки босқичга бўлинган эди. Улардан биринчиси 1985 - 1987 йиллар бўлиб, иккинчи босқичи – 1987 - 1990 йилларни ўз ичига олга. Бироқ қайта қуриш ўзининг биринчи босқичидаётқ инқирозга юз тутди. Бунинг сабаблари қуйидагилардан иборат бўлди:

1. Қайта қуришнинг аниқ, изчил, илмий жиҳатдан пухта ишлаб чиқилган аниқ дастури йўқ эди.

2. Мамлакатдаги партократик раҳбарият “номенклатура”ни сақлаб қолишдан манфаатдор эди, чунки мамлакатни бошқариш маъмурий-буйруқбозлиқ усули орқали осон кечарди. 3.М.Горбачёв ғояси асосида қайта қуришни амалга ошириш мумкин эмасди. Социализмга хос мулкий муносабатлар, ижтимоий соҳадаги сиёсат, яккапартияйириш раҳбарлик, мустабид бошқарув усули ҳеч қачон демократия билан келиша олмас эди. Бир сўз билан айтганда, қайта қуриш мустақилликка интилишни янада тезлаштирувчи омил бўлди. 80-йиллар охри 90-йиллар бошларида Қирғизистонда мустақилликка интилиш ҳаракатлари кучая бориб, уни қўлга киритиш шарт-шароитлари вужудга келди. Бу жараён адабиётларда қандай ёритилди. Тадқиқотчилар “Қайта қуриш” даврида қанадай тадқиқотларни чоп қилдирди сингари масалалар албатта ўрганишни талааб қиласди.

80-90-йилларнинг иккинчи ярмида қайта қуриш натижасида собиқ СССРда фундаментал ўзгаришлар юз берди. Бу йиллар давомида тарихчилар бир неча бор ижтимоий-сиёсий тузумни, расмий мағкурани, ахлоқий қадриятларни ўзгартиришнинг моҳиятини тушунишга ҳаракат қилдилар. Ушбу ўзгаришларни ҳисобга олиб, тарих фанининг ўрни ва

аҳамияти «Вопросы истории» журналида қўйидаги таъкидланди: «... тарихий илм-фан ўзининг ижтимоий ролини бажариши, бутун тизимни ўрганиб, ижтимоий амалиётга ҳакиқий фойда келтириши мумкин. У қадим замонлардан то ҳозирги кунгача ривожланиш тенденциясини кўрсатиб бериб, жамиятга фақат ижобий наф кўрсатади». С.М. Тютоқин биринчилардан бўлиб 80 йиллар тарихшунослигига баҳо берган ва уни қўйидаги баҳолаган: “марксистик ёндашувлар замони ўтиб, улар яратган парадигмалар ҳам заволга юз тутар эди. Илм-фанга синфий ёндашиш даври ниҳоялаган эди”[2, 72.]. Бу даврда қирғиз олимлари қирғиз халқининг ижтимоий-иктисодий ва ижтимоий аҳволини ўрганиш, Қирғизистон халқининг Россия империяси билан ижтимоий-иктисодий алоқалари тарихи, Туркистон пахтачилик, нефт саноати ва савдо капиталининг ривожланиши билан боғлиқ соҳалар бўйича кўплаб ишларни амалга ошириди. Биз тадқиқот давомида мазкур даврни очиб берадиган маҳсус монографик тадқиқотлар, номзодлик диссертациялари, танланган мақолалар ва тезислар, совет давридаги Ўрта Осиё халқлари тарихининг долзарб масалалари бўйича илмий анжуман материаллари ва хорижий қирғиз диаспораси олимларининг ишларини қўлга киритдик. Кўйида баъзи адабиётларга батафсил тўхталамиз. Россия монополияси ва хорижий капиталининг Марказий Осиёга кириб келиши ва унинг ушбу минтақанинг ижтимоий-иктисодий ривожланишидаги роли масалалари М.Векселман томонидан амалга оширилди. У ҳали тадқиқотларга жалб этилмаган арих хужжатларидан кенг фойдаланди. Қирғиз бой савдогарларининг ҳам ўрнини кўрсатиб берди. Хусусан, Вадиевлар, Потелаҳлар, Симхаевлар, Якушевлар, Миркамил Мўминбаев, Р.А.Назарбаев, Ю.Давидов, Баккаловлар ва бошқаларнинг савдо-сотикини ривожлантиришдаги ўрни илк бор кўрсатиб берилди. “Қайта куриш” йилларида қирғиз тарихини турли луғатлар

ва социализмни қирғиз жамиятига таъсири номли диссертациялар билан бойитган тадқиқотчи Урстанбеков Бейше саналади. Қирғиз тарихчиси Урстанбеков Бейше 1970 йилларда асосан русча-киргизча луғутлар чоп қилган[3, 87.]. 1980 йилларда эса тарихий атамаларнинг қирғизча-русча шаклини ишлаб чиқкан. Унинг асосий тадқиқот мавзуси эса “Социалистик тараққиёт даврида Қирғизистон ССРда касбий таълимининг ривожи” деб номланган. 1990 йил у Т.К.Чороев билан “Қирғизистон тарихи” номли энциклопедияни ишлаб чиқди. Шунингдек, мазкур йиллар давомида қирғиз тарихшунослигига шаҳарлар тарихи ўрганилди[4, 26-39.]. Хусусан, Ўш шаҳрининг қадимдан 1917 йилгача бўлган тарихини ҳар томонлама илмий жиҳатдан В.Я.Галицкого[5, 74-87.], В.М.Плоских ишларида ёритиб берилди. Совет тарихшунослигига узоқ вақт давомида Самарқанд, Бухоро, Хива, Қўқон ва Марказий Осиёнинг энг қадимги шаҳарлари деган фикр ўзгаририлди. Яъни, Ўш шаҳри ҳам улар қаторига кўшилди.

80 йиллар охирида Марказий Осиёни хусусан қирғиз халқини Россия мустамлакасига айлантирилиши масаласида талайгина ишлар амалга оширилди. Г.А.Ахмеджанов [6, 82-115.], СТ. Табышалиев [7, 48-51], Г.К. Кронгардт [8, 50-56.], Т.К.Кененсариев [9, 50-55.], СТ.Табышалиев, В.М.Плоских ва бошқа тадқиқотчиларнинг мавзуларида “мустамлака” қилиниши эмас балки “кўшиб олиниши” сарлавҳаси остида акс этди [10, 60-77.]. Аммо, 1990 йиллар бошида мазкур атамалар ҳам қайта кўриб чиқила бошланди. Энди “кўнгилли бўлиб кўшилиш” каби масалалар тарихи ўрганила бошланди. “Қайта қуриш” йилларида берилган эркинлик туфайли “босмачилик”, “босмачилик харакати” каби жумлалар “миллий озодлик харакатлари” сингари номларга ўзратирилиб, миллий озодлик учун курашган қўрбошилар, жадидлар харакати

масаласида диссертацион тадқиқотлар амалга оширилди [12, 2-4.].

XX асрнинг 80 йиллари Қирғизистон ижтимоий-сиёсий ҳаётида кескин ўзгаришлар даври бўлди. Марказий Осиё халқларининг барчасида сиёсий тушкунлик кайфияти уйона бошлади. Яъни, СССР ваъда қилган кескин ўзгаришлар рўёбга чиқмаётган эди. Айнан шундай даврда 1985 йил апрель пленумида СССР МК Бош котиби М.С.Горбачёв томонидан Иттифоқда “қайта қуриш” сиёсати эълон қилди. Бу сиёсатнинг вазифаси жамиятни буткул ўзгартиришга йўналтирилган. Аммо, бунинг аниқ тизими ишлаб чиқилмаган. Шу сабабли бу ҳам ўзини оқламади. Қувонарлиси, “қайта қуриш” сиёсати тарих ва бошқа соҳаларга бироз бўлсада эркинлик берди. Халқлар ўз тарихини ўргана бошлади. Миллатлар ўз келиб чиқиши ҳақида китоблар ёзди. Тил эркинлиги каби масалалар кўтарилди [13, 32-36]. Шу сабабли, СССР тезроқ парчаланиб, мустакил давлатлар пайдо бўлишига замин яратилди. Қирғизлар ҳам тарихини ўрганиб, Ўш шахрини қадимий эканлигига оид адабиётлар яратди. Социализмни салбий оқибатлари ҳақида 1989 йилларда турли мақолалар пайдо бўлди. Миллий озодлик курашчиларини “босмачи” деб аташ тўхтатилди. 80 йиллар охирларида “қирғизлар Россияга қўшиб олинган эмас” мустамлака этилгани ҳақида архив маълумотлари топилди. Бу жараёнлар мустакил қирғиз давлатининг пайдо бўлишида муҳим рол ўйнади [14, 84-87].

XX асрнинг 70-80 йилларда қирғиз маънавий ҳаётига оид адабиётлар таҳлил қилинганда зиддиятли ҳолатга дуч келамиз. 1970 йилларда ёзилган ишларда “яшасин СССР”, социализм, СССРнинг Марказий Осиё халқлари тарихида тутган ўрни ва маданияти ривожига қўшган чексиз “хиссаси” ўрганилган бўлса, 1980 йилларнинг ўрталаридан вазият ўзгаргандек кўринади. Миллий маданиятни тиклаш, достонларнинг халқ маънавий ҳаётида тутган ўрни сингари

масалалар етакчи ўрин тутган. Биринчи турдаги тадқиқотлар сирасига С.А. Токтогонов, И.Қиличов, И.Рибакова, Ж.Умиталиева, Ж.Татибекованинг илмий ишларини киритишмиз мумкин. Иккинчи гуруҳ эса қуйида батафсил таҳлил қилинади[15, 172.].

“Қайта қуриш” йилларида Қирғизистон маданият тарихида янги саҳифа очилди. Тарихий жараёнларни обьектив ва чинакам очиб бериш учун кулай шарт-шароитлар яратилди. Буни республика газеталари саҳифаларида чоп этилган бир нечта мақола тасдиқлайди. Мазкур мақолалар қирғиз халқининг маданий мероси масалаларини ўрганишда янги ёндашувлар зарурлигини англатар эди. 1980-йилларда олимлар оқин Қалигул, Арстанбек, Мўлла Килич, Мўлла Нияз каби достончилар тарихини ўрганди. Зеро, достонлардаги фикрларни таҳлил қилиш ва дунёқарашларни ўрганиш асосида қирғиз халқининг ижтимоий-сиёсий ва фалсафий фикрлаш хусусиятлари кўрсатиб бериш имконияти вужудга келган эди. Жамиятни демократлаштириш жараёнида яратилган кулай шарт-шароитлар юқорида қайд этилган масалаларни ҳар томонлама ўрганишга ўз хиссасини қўшди. Хусусан, 1989 йил январь ойида Қирғизистон Коммунистик партияси Марказий Комитетининг Бюроси Мўлла Килич (Шамирканов) ва Каствма Тинистановнинг ижодий мероси масаласини қўриб чиқди. Ушбу масала бўйича қарорда: “Қирғизистон Коммунистик партияси Марказий комитетининг 1960 йил 5 январдаги қарори ўзгартирилсин” Қирғизистон адабиётининг асосчиларидан бири, миллатчи деб қораланган Қосим Тинистанов тўла оқсансин. К.Тинистанов ва Мўлла Қилич маънавий мероси кенгрок ўрганиш ва нашр қилиш ишлари амалга оширилсин”. Ушбу вазифаларнинг бажарилиши республиканинг тегишли муассасалари ва илмий марказларига топширилди. Республиkanинг миллий маданиятининг буюк вакиллари, адабиётшунос ва файласуфларининг

ижодий меросини ўрганиш бўйича илмий-тадқиқот ишларини кенгайтирилди. Калигул, Арстанбек, М.Қилич ва М.Ниёзнинг фалсафий, эстетик фикрга оид асарлари бўйича кирғиз ва рус тилларида тадқиқотлар олиб борилди ва бир неча асарлар нашр етилди. Қирғиз халқининг ижтимоий ва фалсафий фикрларнинг ривожланиш босқичлари ва йўналишлари аниқланди. Совет тарихшунослигида маълум бўлганидек, юқорида келтирилган оқин-тариҳчиларнинг ишлари русларга қарши деб ҳисобланарди. Ўша даврларгача совет ва қирғиз тарихчилари, файласуфлари ва адабиётшунос олимларининг асарларида уларнинг иши салбий жиҳатдан баҳоланди. “Қайта куриш” йилларида мазкур ҳолат ўзгарди. Биз ўрганаётган даврда қирғиз маънавий ҳаётига оид талайгина адабиётлар нашр қилинди. Кўпчилик тадқиқотчилар достончилик, халқ табобати сингари соҳаларада илмий тадқиқотларини эълон қилди. Шундай тадқиқотчилардан бири И.Б.Молдobaев қирғиз ҳаётида достонларнинг тутган ижтимоий-сиёсий аҳамиятини кўрсатиб берди. У халқ эпосларини ўрганишни 1970 йилларда бошлаган эди. У 1975 йилда “Жайиш ва байиш” достонини ўрганиб, ундаги баъзи атамалар таҳлилини келтирди. 1976 йил эса “Жайиш ва байиш” достонида қирғиз ва қозоқ халқи муносабатларини ўрганиб, бу икки халқнинг қадимий алокалари номли ишни нашр қилдирди. 1977 йилда қирғиз достонларидағи халқ табобатига оид қисмларни таҳлил қилди. 1979 йилда халқ достонларнинг кийниш маданияти тарихини ўрганишдаги аҳамияти масаласида тадқиқот олиб бориб, достонлар халқ кийимлари тарихини ўрганишда мухим манба эканлигини исботлади. Қисқаси, достонларни ўрганган олимлар, улардаги тарихий-географик атамалар ва бошқа жиҳатлар ҳам тадқиқотчи эътиборидан четда қолмаган. 1980 йиллар ўрталаридан эса И.Б.Молдobaев асосий эътиборини “Манас” достонини ўрганишга каратди. И.Б.Молдobaев қирғиз халқ қўшиклари

ҳақида қўйидаги фикрларни билдирган: “қирғизларнинг мусиқаси асрлар давомида сақланиб келган, кўчманчи чорвачиликка асосланган ҳаёт шароитида ривож топган. Халқ қўшиклари маросим (“қошоқ” йиғи, “жарамазан”, “бешик ири” ва бошқалар), меҳнат (“бекбекей”, “ширилдан”, “оп майда”), лирик (“Секетбай”, “куй-ген”, “армон”), ўйин (“селькинчек”), шунингдек, “балдар ири” (болалар қўшиклари), “қиздар ири” ва бошқалардан иборат. Қирғиз шомон-бахши (бахши, куучу, бюбу, емчи ва) лар томонидан афсун-жоду ва табобат айтимлари ижро этилган. Бошқа туркий халқларда бўлгани каби оқин, манасчи, жомокчу (терма ижро чилари)нинг ижоди кенг тарқалган. Оқинлар насиҳат (“улгу ир”, ”санат”), бағишлов (“арноо”, “мақтоо”), кутлов (“кутуктоо”) қўшиклари, манасчилар “Манас”, “Семетей”, “Сейтек” туркумлари, “Курманбек”, “Кожожаш”, „Ке-дайхон“ каби қаҳрамонлик достонларини ижро етади. Мусиқа чолғулари орасида қадимги диддирек, жекесан, шалдириқ, қўнғироқ, ооз қўмуз (чесшгўбиз) каби идиофонлар, пуфлама сибизға, чоор (най), торли қиёқ, қўмуз ва бошқа мавжуд бўлган. Айниқса, қўмуз ва бошқа чолғуларда ижро этиладиган йирик шаклдаги куйлар (“қамбаркан”, “кербез”, “ботой” ва бошқалар) оммалашган”. Муаллиф қирғиз анъанавий мусиқа намуналарини тўплаш ва ўрганиш ишларига ҳам тўхталиб, бу жараён ҳақида қўйидаги маълумотларни қайд этган: қирғиз анъанавий мусиқа намуналарини тўплаш ва ўрганиш ишлари 1920—30 йилларда бошланган (А.Затайевич, В.Виноградов ва бошқалар). Шу даврдан бошлаб миллий композиторлик мактаби ҳам шакллана бошлади, К.Молдибайев, М.Абрдайев, А.Тулейев, А.Омонбайев каби профессионал қирғиз композиторлари етишди. Мусиқали драмалар (“Олтин қиз”, А.Власов, В.Фере, 1937; “Ўғлим емас, ҳаёт”, Власов, Молдибайев, Фере, 1938)нинг саҳнага қўйилиши опералар яратилишига йўл очди, балет, симфониялар ижод қилинди. “Манас”

эпоси асосида биринчи қирғиз операси (“Ойгүзал”, 1939, Власов, Молдабойев, Фере) яратидди. Власов ва Фере “Анор” (1940), “Арғимчок” (1943) биринчи қирғиз балетларини, қирғиз халқ қүйлари асосида илк симфоник асарларини (Н.Раков билан) ижод қилишган. Власов, Молдабойев, Фереларнинг “Манас” (1946), “Тұқтағул” (1958) ва бошқа опералари, А.Омонбайев, С. Л. Германовнинг “Айдар ва Ойша” (1952), А.Абраевнинг “Бүрон олдида” (1974) ва бошқа операларда қирғиз халқининг эрк ва баҳт учун кураши акс етди”. И.Б.Молдобаев тадқиқотлари Қирғиз халқининг маңнавий маданиятининг бойлигини күрсатыб берди ва қирғиз тарихшунослыгига катта ҳисса қўшди. Юқорида келтирилган тадқиқотларда муаллиф қирғиз халқининг руҳий маданиятининг турли хил мураккаб аспектларини күрсатыб берган. 1980 йилларда қирғиз тарихчилари жанубий Қирғизистон маданияти ва Фарғона водийси ахолисининг XIX аср ва XX аср бошларидаги ҳолатини маҳсус тадқиқот мавзуси сифатида тадқиқ эта бошлаган. Бир сўз билан айтганда қирғиз қаҳрамонлари кенг тадқиқ этила бошланди[16, 137-140.].

XX асрнинг 70-80 йиллари Қирғизистон ижтимоий-сиёсий ҳаётида кескин ўзгаришлар даври бўлди. Марказий Осиё халқларининг барчасида сиёсий тушқунлик кайфияти уйгона бошлади. Яъни, СССР ваъда қилган кескин ўзгаришлар рӯёбга чиқмаётган эди. Айнан шундай даврда 1985 йил апрель пленумида СССР МК Бош котиби М.С.Горбачёв томонидан Иттифоқда “қайта қуриш” сиёсати эълон қилди. Бу сиёсатнинг вазифаси жамиятни буткул ўзgartiriшга йўналтирилган. Аммо, бунинг аниқ тизими ишлаб чиқилмаган. Шу сабабли бу ҳам ўзини оқламади. Қувонарлиси, “қайта қуриш” сиёсати тарих ва бошқа соҳаларга бироз бўлсада эркинлик берди. Халқлар ўз тарихини ўргана бошлади. Миллатлар ўз келиб чиқиши ҳақида китоблар ёзди. Тил эркинлиги каби масалалар кўтарилди. Шу

сабабли СССР тезроқ парчаланиб, мустақил давлатлар пайдо бўлишига замин яратилди. Қирғизлар ҳам тарихини ўрганиб, Ўш шаҳрини қадимий эканлигига оид адабиётлар яратди. Социализмни салбий оқибатлари ҳақида 1989 йилларда турли мақолалар пайдо бўлди. Миллий озодлик курашчиларини “босмачи” деб аташ тўхтатилди. 80 йиллар охирларида “қирғизлар Россияга қўшиб олинган эмас” мустамлака этилгани ҳақида архив маълумотлари топилди. Бу жараёнлар мустақил қирғиз давлатининг пайдо бўлишида муҳим рол ўйнади[17, 14-16.].

ХХ асрнинг 70-80 йилларда қирғиз маңнавий ҳаётига оид адабиётлар таҳлил қилинганда зиддиятли ҳолатга дуч келамиз. 1970 йилларда ёзилган ишларда “яшасин СССР”, социализм, СССРнинг Марказий Осиё халқлари тарихида тутган ўрни ва маданияти ривожига қўшган чексиз “ҳиссаси” ўрганилган бўлса, 1980 йилларнинг ўрталаридан вазият ўзгаргандек кўринади. Миллий маданиятни тиклаш, достонларнинг халқ маңнавий ҳаётида тутган ўрни сингари масалалар етакчи ўрин тутган.

Хулоса

ХХ асрнинг 70-80 йиллари Қирғизистон ижтимоий-сиёсий ҳаётида кескин ўзгаришлар даври бўлди. Марказий Осиё халқларининг барчасида сиёсий тушқунлик кайфияти уйгона бошлади. Яъни, СССР ваъда қилган кескин ўзгаришлар рӯёбга чиқмаётган эди. Айнан шундай даврда 1985 йил апрель пленумида СССР МК Бош котиби М.С.Горбачёв томонидан Иттифоқда “қайта қуриш” сиёсати эълон қилди. Бу сиёсатнинг вазифаси жамиятни буткул ўзgartiriшга йўналтирилган. Аммо, бунинг аниқ тизими ишлаб чиқилмаган. Шу сабабли бу ҳам ўзини оқламади. Қувонарлиси, “қайта қуриш” сиёсати тарих ва бошқа соҳаларга бироз бўлсада эркинлик берди. Халқлар ўз тарихини ўргана бошлади. Миллатлар ўз келиб чиқиши ҳақида китоблар ёзди. Тил эркинлиги каби масалалар кўтарилди. Шу

сабабли СССР тезрок парчаланиб, мустақил давлатлар пайдо бўлишига замин яратилди. Қирғизлар ҳам тарихини ўрганиб, Ўш шаҳрини қадимий эканлигига оид адабиётлар яратди. Социализмни салбий оқибатлари ҳақида 1989 йилларда турли мақолалар пайдо бўлди. Миллий озодлик курашчиларини “босмачи” деб аташ тўхтатилди. 80 йиллар охирларида “қирғизлар Россияга кўшиб олинган эмас” мустамлака этилгани ҳақида архив маълумотлари топилди. Бу жараёнлар мустақил қирғиз давлатининг пайдо бўлишида муҳим рол ўйнади.

ХХ асрнинг 70-80 йилларда қирғиз маънавий ҳәётига оид адабиётлар таҳлил қилингандан зиддиятли ҳолатга дуч келамиз. 1970 йилларда ёзилган ишларда “яшасин СССР”, социализм, СССРнинг Марказий Осиё халқлари тарихида тутган ўрни ва маданияти ривожига қўшган чексиз “хиссаси” ўрганилган бўлса, 1980 йилларнинг ўрталаридан вазият ўзгаргандек кўринади. Миллий маданиятни тиклаш, достонларнинг халқ маънавий ҳәётида тутган ўрни сингари масалалар етакчи ўрин тутган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Перестройка и задачи журнала "Вопросы истории" // Вопросы истории [Perestroika and the tasks of the journal "Questions of history" // Questions of history]. 1988. №2. С. 4.
2. Тютюкин С.В. Первая российская революция в отечественной историографии 90-х годов // Отечественная история [Tyutyukin S.V. The first Russian revolution in the national historiography of the 90s // Domestic history.]. 1996. №4. С. 72.
3. Вексельман М.И. Российский монополистический и иностранный капитал в Средней Азии (конец XIX-начала XX вв.) [Vekselman M.I. Russian monopoly and foreign capital in Central Asia (late XIX-early XX centuries)]. Ташкент: Изд-во ФАН Уз. ССР, 1987.
4. Урстанбеков Б.У., Чороев Т.К. Кыргыз тарыхы: Кыскача энциклопедиялык сөздүк [Urstanbekov B.U., Choroev T.K. Kyrgyz tarykhy: Kyskacha encyclopedialyk səzdyk.]. Фрунзе: Кыргыз Совет Энцикл. Башкы ред, 1990. С. 26-39.
5. Галицкий В.Я., Плоских В.М. Старинный Ош: Очерк истории [Galitsky V.Ya., Ploskikh V.M. Old Osh: An Outline of History]. Фрунзе: Илим, 1987. С. 74-87.
6. Ахмеджанов Г.А. Советская историография присоединения Средней Азии к России [Akhmedzhanov G.A. Soviet historiography of the accession of Central Asia to Russia]. Ташкент: Изд-во ФАН Уз. ССР, 1989. С. 82-115.
7. Табышалиев СТ. Важная веха в истории киргизского народа: К 125-летию вхождения Киргизии в состав России // Советская Киргизия [Tabyshaliev ST. An important milestone in the history of the Kyrgyz people: To the 125th anniversary of the entry of Kyrgyzstan into Russia // Soviet Kyrgyzstan]. 1988, 13 октября. С. 48-51.
8. Кронгардт Г.К. Классовый состав переселенческого населения Киргизии в конце XIX в. (По данным массовых опубликованных источников) // Известия АН Кирг. ССР [Krongardt G.K. The class composition of the migrant population of Kyrgyzstan at the end of the 19th century. (According to mass published sources) // Izvestiya AN Kirg. SSR]. Общ. науки. 1988. № 2. С. 50-56.
9. Кененсариеv Т.К. Переселенческий вопрос в политике царского правительства второй половины XIX-начала XX вв. (На материалах Киргизии) // Известия АН Кирг. ССР [Kenensariev T.K. The resettlement issue in the policy of the tsarist government in the second half of the 19th and early 20th centuries. (Based on materials from Kyrgyzstan) // Izvestiya AN Kirg. SSR]. Общ. науки. 1989, № 1. С. 50-55

10. Табышалиев С.Т., Плоских В.М., Усенбаев К.У., Поворотный пункт в судьбе народа // Советская Киргизия" 1990. 5 апреля; Их же. Присоединение Киргизии к России: истоки, процесс, последствия // Известия АН Кирг. ССР [Tabyshaliev S.T., Ploskikh V.M., Usenbaev K.U., The turning point in the fate of the people // Soviet Kyrgyzstan "1990. April 5; Theirs. Accession of Kyrgyzstan to Russia: origins, process, consequences // Bulletin of the Academy of Sciences of the Kyrgyz SSR]. Общ. науки. 1990. №2. С. 60-77
11. Токтогонов С.А. Становление и развитие социалистической культуры Советского Киргизстана (1918-1958) [Toktoganov S.A. Formation and development of the socialist culture of Soviet Kyrgyzstan (1918-1958)]. Фрунзе, 1972.
12. Клычев И. Интернациональное и национальное в картине [Klychev I. International and national in the picture]. Искусство, 1972, № 7, С. 2-4.
13. Рыбакова И.А. О творчестве Нагим-Бека Нурмухаммедова [Rybakova I.A. About the work of Nagim-Bek Nurmukhammedov]. Искусство, 1977, № 5, С. 32-36.
14. Уметалиева Дж.Т. Изобразительное искусство Киргизии [Umetalieva J.T. Fine arts of Kyrgyzstan.]. Фрунзе: Кыргызстан, 1978. 118 е., 16 л. илл.
15. Уметалиева Дж.Т. Отражение нашей эпохи; о развитии киргизской скульптуры 60-х 70-х годов [Umetalieva J.T. Reflection of our era; about development of Kyrgyz sculpture in the 60s and 70s]. Лит.Киргизстан, 1976, № 3, С. 84-87.
16. Татыбекова Ж. С. Великий Октябрь и женщины Киргизстана [Tatybekova Zh. S. Great October and the women of Kyrgyzstan]. Фрунзе: Кыргызстан, 1975. 172 с.
17. Молдобаев И.Б. Киргизский эпос как источник по истории одежды // Сов. этнография [Moldobaev I.B. Kyrgyz epic as a source on the history of clothing // Sov. ethnography]. 1979. № 2. С. 137-140.
18. Вклад В.В. Бартольда в использование фольклора киргизского народа как историко-этнографического источника // Вопросы истории, идеологии, философии, культуры народов Востока. Источниковедение, историография. Тез. конф. аспирантов и молодых научных сотрудников [The contribution of V.V. Barthold's use of the folklore of the Kyrgyz people as a historical and ethnographic source // Questions of history, ideology, philosophy, culture of the peoples of the East. Source study, historiography. Abstracts. conf. graduate students and young researchers]. Москва, 1981. Т. 1. С. 14-16.